

— ha úgy tetszik ágas-bogas — tudomány. E szakterület gazdag, nagy mélységű bibliográfiai feldolgozásokkal rendelkezik, ezek azonban nem nagyon nyúlnak a tizedes osztályozás rendszeréhez. Jelen kötet természetszerűen köteles volt ehhez alkalmazkodni. Némi lazításokkal, eligazító fejezetcímekkel sikerült is a feladatot megnyugtatóan megoldania. Ebben segítségére szolgált az is, hogy a könyvtermelés szempontjából mindössze egy negyed századot kellett felölelnie.

Negyed század... A „Horthy-korszak” könyvtermelése, amelynek megnyugtató feldolgozása olyan sokáig váratott magára. Ebben azonban nem a könyvtárosok a hibásak. Sokkal inkább a könyvtári ügyek „szakértő, felkészült és jól tájékozott” irányítói, akik között még az a nézet is felmerült, hogy a Horthy-korszakot egyszerűen el kell felejteni, és teljesen fölösleges bibliográfiaival foglalkozni. Komjáthy Miklós né áll az élen azoknak, akik ezzel a magyar művelődéstörténet és könyvtörténetet kicsúfoló nézettel bátran szembeszálltak, s aki évek hosszú során át irányította, sőt végezte a cédulák összegyűjtésének és rendezésének lélekölő munkáját egészen nyugdíjba vonulásáig, s akinek keze nyomát az eddig megjelent kötetek őrzik.

Most, ha ebben a legújabb kötetben elmélyülten tájékozódik az ember, méltán állapíthatja meg, hogy e negyed század például éppen a történelmi művek területén mennyi értéket, időtálló művet produkált. Lehet, hogy az erre a korszakra következő évtizedek termése számszerűen többet tesz ki. Mint például a *Marxista ismeretek kis könyvtára* a maga másfél százánál több brosúrájával, ill. kötetével, vagy Kádár Jánosnak a szocializmus útján elhangzott és az internacionalizmus jegyében a világnyelvekre is lefordított beszédei, nem is szólva Leninnek válogatott és a könyvtárak polcain ide-oda tologatott, de senki által nem olvasott műveiről. Elfogultság lenne persze azt állítani, hogy az elmúlt négy évtized nem produkált nagy felkészültséggel és erudícióval megírt történelmi műveket. Ezeket azonban sokszor megkérdőjelezi, vagy akár elavulttá teszi az éppen érvényes ideológia által belekényszerített bekezdés vagy fejezet. Tagadhatatlan, hogy a Horthy-korszak is produkált olyan utat tévesztett történészeket, mint Baráth Tibor vagy Málnási Ödön — de gondoljunk csak arra, hogy az 1928 és 1943 között hét kiadást megért „Hóman—Szekfűt” napjainkban is érdemesnek tartják reprintben megjelentetni. Hasonló módon ki ne forgatná még ma is haszonnal és élvezettel a Domanovszky Sándor által fémjelzett

és a Magyar Történelmi Társulat által 1932 és 1942 között kiadott *Magyar művelődéstörténet* öt kötetét.

A kezünkben lévő bibliográfiából keresztmetszetet kapunk egy korszakról, amely nem ismerte még az aluljárót és az ehhez kapcsolódó „irodalom” mindent elsöprő térfoglalását sem.

KELECSÉNYI ÁKOS

Régi magyarországi szerzők. Összeállította SZABÓ Géza közreműködésével PINTÉR Gábor. A bevezetést írta BORSA Gedeon. Bp., 1989, Országos Széchényi Könyvtár.

Az RMNy Szerkesztőségében készült lajstrom saját bevallása szerint 10 623 magyarországi nevet és legszükségesebb azonosítót, illetve megkülönböztető adatait tartalmazza az 1800-ig terjedő időszakból, mintegy 3000-rel többet annál, amennyit Szinnyei regisztrált egy évszázada. „Hungarus szerző alatt értendő minden olyan Magyarországon született vagy az alkotás idején itt megtelepedve tevékenykedett személy, aki valamely 1801 előtti nyomtatvány legalább egy önálló része szellemi létrehozásában közreműködött” — szövegi le a bevezető annak megfelelően, ahogy a „hungarus” fogalma az utóbbi évtizedekben hosszas megbeszélések nyomán és főleg az RMNy munkálatai közben kikristályosodott. A definícióban előforduló fogalmak pontosabb értelmezésére még vagy másfél lapot szán, azonban nem tér el attól a felfogástól, amelyet a szakma már bevett. A munka a régi (1801 előtti), nem magyar nyelvű, külföldön megjelent hungarikák — az ún. RMK III. — felkutatására és az RMNy-hez hasonlóan korszerű és teljes bibliográfiai feldolgozására irányuló vállalkozás előkészületei közé tartozik. Ezért érthető az a megszorítás, hogy a kizárólag kéziratban fennmaradt művek szerzőit kihagyja a sorból. (A cím, persze, ilyenformán megtevesztő, illetve csak a bevezetővel együtt jelöli meg a tartalmat.) Úgy látom, az RMK I—II., illetve az RMNy keretébe tartozók viszont belekerültek, a kötet tehát komplett jegyzéket kíván adni azokról a magyarországi szerzőkről, akik 1800-ig bárhol, bármilyen nyelven nyomtatásban publikáltak valamit. Ahogy saját, a hazai történelmi irodalomra irányuló anyaggyűjtésemet nézem, ez a jegyzék körülbelül a harmadrészét tartalmazhatja az 1801 előtti komolyabban munkálkodó magyar (hungarus) írógárda némenklatúrájának, és teljes mun-

kasságának talán ötödrészt képviselheti. A „komolyabban munkálkodó” kifejezés nyilvánvaló jogosultsága az abszolút számok tekintetében valószínűleg alaposan megemeli az arányt, hiszen az a szerző, aki mindössze egyetlen üdvözlő versikével írta bele a nevét a magyar irodalom történetébe, az ez egyetlen bibliográfiai adalékkal 100%-ban képviselve van. A komolyabb szerzők kétharmad része azonban vagy 1800 után jelent meg nyomtatásban, vagy máig sem, olyan is akad, akinek csak az emléke maradt. A nyomtatásból is ismert auktorok mögött pedig nagy tömegben áll a kiadatlan kézirat. Hogy ez a harmad- meg ötöd-rész sok-e vagy kevés, azt nem tudom, az mindenestre tény, hogy ekkora adatmennyiség még sohasem állt együtt. Kiváló alkalom kínálkozna tehát a kiegészítésre, ha volna, aki rászánja magát.

A kiadvány gyakorlati céllal készült, hiszen efféle kalauz nélkül képtelenség lenne könyvtárak tucatjaiban és százaiiban őrzött könyvek és katalóguscédulák tízmillióiból a hungarus szerzők műveit kiemelni. A dolog egy bűvös körön forog, mert amíg nincs név, addig a kiadvány nem kerül elő, amíg nincs kiadvány, nem tudható, hungarus-e a szerző. Úgy gondolom, hogy ezért a teljesség létrejöttében meglehetősen nagy szerep juthat a véletlennek, azoknak a bibliográfiai tételeknek, amelyek az RMNy munkálatai közben melleleg bukkantak fel. A bevezető a mű forrásai között hivatkozik is a Szerkesztőség saját XVIII. századi adatgyűjtésére. No már most az a helyzet, hogy az olvasó, aki ezt az adattömeget nem látja, nem tudhatja, honnan került elő az a 3000 név, amely — mint idéztem — Szinyeihez képest többlet. A források között feltüntetett Gulyás, RMK, RMNy, a horvát meg a szlovák életrajzi lexikon (az egyik „Bi”-nél, a másik „D”-nél tart) és még néhány más kiadvány ennyi újdonságot kínálna? Az összeállítók kétségben hagyják az olvasót a tekintetben, hogy Almádi István, Apácai Tamás vagy Dallos Miklós tényleg idetartozik-e, tehát tényleg megjelent-e valami munkája nyomtatásban 1801 előtt, vagy csak idetartozhat, esetleg. Azt a tényt, hogy én ilyen nyomtatványról nem tudok, természetesen nem használhatom érveként. A tekintélyes többlet valódisága akkor fog bebizonyosodni, ha az említett adatgyűjtés bibliográfiai tételei megjelennek, mint ezt a bevezető ígéri.

Magától értetődik, hogy a másik oldal, amelyen hiányok vannak, könnyebben ellenőrizhető. Az A—C betűt néztem meg tüzetesebben. (Másnak nem ajánlom, mert a kötet percek alatt ízeke hullott.) A tipikusnak mondható szerzők és kiadványok esetében a pontosság és teljesség igazán

imponáló. Van azonban két olyan tekintélyes kör, amely — úgy látszik — egészében elkerülte a szerkesztők figyelmét. Ezek egyike a XVI—XVIII. századi forráskiadványokban megjelent hazai szerzők csoportja. Andreas Ungarus, akit Du Chesne adott ki 1649-ben, Anonymus a Schwandtner-féle *Scriptores* I. kötetében (1746), Hartvik püspök, de Vitéz János is ugyanott a II. kötetben. Rogerius, aki az 1488-as Thuróczy-kiadásokban benne van. Általában, amilyen precíz munkát mutat a későbbi századok feltérképezése, olyan elhanyagoltnak látszik a XV.-é. Mondhatnám Mátyás királyt (levelek, kiad. 1743), Váradi Pétert (kiad. 1776), Nyírkállói Tamást (1798). Nem szerepel Georgius de Hungaria (a „Sebesi Névtelen”), aki a nemzetközi mezőnyben is a XV—XVI. század leg-többször kiadott szerzői közé tartozott. (A hasonló nevű matematikus megvan.) És így tovább. Majdnem az egész korszak kimaradt.

Kimaradt továbbá egy jóval kisebb jelentőségű, de jóval népesebb társaság, annak ellenére, hogy a bevezető külön kitér erre, jelentvén, hogy hungarusnak, tehát fölveendőnek tartja azt a külföldi személyt, aki hazánkban véleg vagy átmenetileg megtelepedett. Lehet, hogy a „megtelepedett” szóban gyökerezik a félreértés közöttünk. Ez kétségkívül hord magában valamit a tartósságból és az egy helyhez kötöttségből, meg van némi hivatalos íze is: állampolgárság, ingatlanszerzés és hasonlók. Ezek azonban olyan tényezők, amelyek egyrészt anakronisztikusak, másrészt az esetek többségében nehezen adathatók, harmadrészt semmi közük sincs az irodalomhoz. Negyedrész pedig tág teret nyitnak a szubjektív döntésnek, hacsak nem tűzünk ki merev határpontokat, napban, hónapban megszabva az átutazó és az ideiglenesen itt élő közötti különbséget. A szerkesztők a merevség helyett a szubjektivitást választották, és Galeotto Marziónak megadták az ideiglenes magyar állampolgárságot, de Pietro Ransanonak nem. Hess Andrásnak sem, pedig ő alkalmasint szívesen lakott volna Budán hosszasan is, és ha többlet nem is, krónikájának ajánlását itt írta meg. A lengyel Hieronym Laszky diplomata neve benne van a jegyzékben, a másik diplomatáé, a raguzai Felix Petančićé nincs. Egy Csernigai nevű osztrák, mint látom, egyetlen évben járt nálunk, és ezzel beiratkozott a hungarusok közé. Comenius is, aki 3 évig tanyázott itt. Ellenben Dernschwam János hiába húzott le több mint ötven esztendő Magyarországon, a listáról mégis hiányzik, pedig emlékirata (megjelent 1797-ben) nem értéktelen hozzájárulás történeti irodalmunkhoz. Az „átmeneti megtelepedés” (vagy a bevezető egy más, már idézett

helyén „megtelepedve tevékenykedett személy”) eléggé nehezen megragadható és eléggé következtelenül megragadott fogalom, nem erőltetném.

Nem tartom kihagyhatónak azokat, akik hosszabb-rövidebb ideig Magyarországon éltek (jártak vagy tartózkodtak), itt írtak valamit (rendszerint rólunk), és írásuk az adott időhatárig (többnyire azonnal) nyomtatásban megjelent. Ezek pedig főleg az utazók, a diplomata, a katonák, a haditudósítók. Az utóbbiak közül némelyik (például Nikolaus Gabelmann) meg is van, a nagy többség azonban hiányzik: Paolo Amerighi, Hans Jacob Amman, Ludwig von Baden, Thomas Barton, Chevalier de Beaujeu, J. Fitz Berwick, Béthune, Henry Blount, Girolamo Felice Bonini, Samuel Brett, Edward Brown, Giovanni Battista Comazzi, Sebastian Pedro Cubero. És még sokan. Életüket is kockára tették azért, hogy híruil adják, mi történik Magyarországon. És voltak évek, amikor az ő jóvotukból velünk volt tele a világsajtó. Nem lehetünk olyan hálátlanok, hogy megfeledekezünk róluk. Ha kifelejtődtek, pótlólag be kell írni őket, ha elvszerűen maradtak ki, felül kell vizsgálni az elvet. Nem lehet őket átutalni az „RMK IV.” kategóriájába, ahol elvegyülnék a hírlírók tömegében, elvégre éppen a szóban forgó bibliográfia szempontjából nem mindegy, hogy az egyik Tokaj mellett ír, a másik meg Dijonban lesi a postást.

Van egy olyan réteg, amelyről nemcsak a jelen összeállítás, de egész irodalomtörténet-írásunk is lemond, kiutasítván még az „ideiglenes hungarus” körből is. Jellemző képviselője Jacques Bongars vagy Wolfgang Lazius. Megfordultak nálunk, itt gyűjtötték anyagukat, talán itt is fogalmaztak meg egy-egy részletet. Lazius például történelmünk egyik legszorgalmasabb munkása volt. Az ő nevüket és társaikét nem volna idomos e kötet szerkesztőin számon kérni, de nekem mégis hiányzik. Hol vegyék tudomásul, hogy a magyar történeti forráskiadás Bongarsiuszal kezdődik, ha nem Magyarországon?

Ami az egyes személyek azonosító adatait illeti, megállapításuk rengeteg munkát igényelhetett. Futó áttekintés után azt mondhatom, hogy hiba szinte nincs is. Ami a szemembe akadt, szövé sem tennem, ha Borsa Gedeon nem kérne fel rá a kilátásba helyezett második kiadás érdekében. Martin Albrich 1694-ben halt meg. Bercsényi Miklós 1651-beli bécsi tanuló helyett a kuruc generális adatai vannak megadva. Martin Bertlef 1666-ban született, és 1712-ben halt meg. Paul Breffft adatai egészen rosszak: neve helyesen Paul Prefling, szü-

letett Nagyszébenben 1643-ban, és meghalt 1710-ben. Calanus püspök szerzősége rég meg van cáfolva. Chiakor György sem létezett, a neve alatt megjelent munkát Nicolaus Buccella írta. „Corylus lásd Nitschmann”, ott azonban nincs, hanem fél lappal följebb van Nitschmann. Paulus Crosnensis meghalt 1517-ben. Csányi János helyesen Johann Tschány, és meghalt 1709 után. Cserényi Mihály Balázsfalván született. Nyilván több is szemébe ötlene annak, aki az egészet végigböngézi, de a precizitást nem tudná megkérdőjelezni.

Az életrajzi adatok önmagukban megfelelnek céljuknak, lehetővé tesszik az azonos nevek közötti eligazodást: földrajzi megkötés, időmeghatározás, tevékenységi kör, azaz „a legmagasabb, ill. legjellemzőbb beosztás”. Ez utóbbi helyett praktikusabbnak tartanám, ha a jellemzés elsősorban a meghatározó irodalmi tevékenységet venné figyelembe. Például a 2. Ádám János valóban királyi testőr volt Londonban, azonban a kötetbe nem ezért került bele, hanem azért, mert költeményt írt Londonról. Albelius Simon „ev. lelkész, tanár”, ehelyett többet mondana az „ev. egyháztörténetíró”. Nem tudom, megoldható-e, de az biztos, hogy a kötet egyéb irányú hasznosítását a jelenleginél is jobban szolgálná, és adna valami áttekintő tájékoztatást a literátoraink által művelt területekről is.

Végezetül pedig egy sokkal súlyosabb probléma, amelyre azért kell nyomatékosan felhívnom a figyelmet, mert jóvátételten torzuláshoz vezethet, most azonban még korrigálható. Úgy látom ugyanis, hogy az RMNy Szerkesztőségében folyó tevékenység nem tart kapcsolatot az *Új magyar irodalmi lexikon* munkálataival. Néhány hónappal ezelőtt kapták kézhez a lexikon munkatársai azt a jegyzéket, amely a magyar írók névsorát tartalmazza. Ennek természetesen nem kell egybeesnie az RMNy lajstromával, hiszen a felvétel szempontjai nem azonosak. Azonban annyi elvárható volna, hogy az egybeeső tételek egybeessenek. Erről azonban szó sincs: Ádányi (RMNy)—Ádányi (ÚMIL); Almádi—Almády; Alvinci—Alvinczi; Amadé—Amade; Juraj Ambrozi—Ambrózy György; Ján Andricius—Johann Andritsch; Kassai Antonius János—Johannes Antonius Cassovienensis; Armbruster—Armbruszt; Mária Theresia Artner—Artner (Mária) Terézia; Árvay—Árvai; Aszalai Szabó János—Aszalai János; Samuel Augustini—Augustini ab Hortis Sámuel. Ez csak az „A” betű. Lesz tehát egy irodalmi lexikonunk, amelyben más szerzők fognak szerepelni, mint az

ugyanezen irodalomról készült bibliográfiában. Nem az én dolgom, hogy igazságot tegyek a két vállalkozás között. Az azonban bizonyos, hogy ha az egyeztetés elmarad, az egyiknek sem válik a dicsőségére.

KULCSÁR PÉTER

Antalóczi Lajos: Az egri Főegyházmegyei Könyvtár története (1793—1989). Eger, 1989. 64 p.

Rövidesen 200 éve lesz annak, hogy Eszterházy Károly, az utolsó egri püspök létrehozta az általa egyetemnek szánt épületben (ma a Tanárképző Főiskola központi épülete) az egri főegyházmegyei könyvtárat. A külföldön is ismert neves intézményben őrzött hatalmas értékű gyűjteményről eddig már száznál több tanulmány és cikk jelent meg, de annak fejlődéstörténetéről eddig még egy ismertető füzetet sem adtak ki.

Ezért örvendetes tény, hogy a majdnem két évszázados múltú híres intézményről a közelmúltban könyv jelent meg, amelynek szerzője a könyvtár vezetője.

A munka írója a könyvtárra vonatkozó levél és irattári források alapján és az eddigi irodalomra támaszkodva készítette el könyvét. Tanulmánya elején rövid összefoglalót adott a könyv és a könyvtárak hazai és egri múltjáról. Ezt követően a főegyházmegyei könyvtár alapításának előzményeit vizsgálta. E fejezetben kiemelte a Barkóczy Ferenc (1710—1765) püspök által 1754-ben alapított Püspöki Nyomda, valamint Barkóczy és Eszterházy Károly püspök (1725—1799) egyetem alapítási terveinek jelentőségét.

Az előzmények vázolója után az eredeti, 1793-ban megnyitott, egyetemi könyvtárnak szánt, barokk — könyvtárterem és az 1959-ben berendezett kápolna-könyvtár berendezéseinek, az itt látható freskónak a leírását tárta az olvasók elé. (Kracker János Lukács és Franz Anton Maulbertsch alkotásai)

A két bevezető fejezetet követi a munka lényegi része, a könyvtár állományának és történetének a bemutatása. Ebben a részben a szerző először az Eszterházy-féle gyűjteményről szól. Rámutatott arra, hogy a nagy püspök módszeres gyűjtőmunkát végzett. Fősegítője külföldön Garampi bécsi pápai követ, Magyarországon pedig Büky József könyvtáros volt. Ezenkívül sokat segítette Bathány Ignác egri prépost-kanonok is.

A kitartó munka révén 1793. december 28-án nyílt meg Egerben az ország második nyilvános könyvtára 16 000 kötettel. Az állományt gyarapította az alapító püspök hagyatéka, amelynek révén az állomány 20 293 kötetre emelkedett. Ezt nevezzük Eszterházy-gyűjteménynek.

A szerző az alapítás feltárása után a könyvtár 19. századi történetéről írt, különös tekintettel Monte Degoi Albert Ferenc könyvtárosi munkásságára, aki a gyűjtemény első katalógusát készítette el. A könyvtárban 1867-ben már 45 449 kötet volt (31 331 munka), amelyből kilencvenöt mű ösnyomtatvány volt. Ebben az időszakban került a gyűjteménybe Toldy Ferenc irodalomtörténész jóvoltából Mikes Kelemen Törökországi Leveleinek kéziratos példánya.

A 19. század végén Michalik Manó Könyvtáros elkészítette a gyűjtemény katalógusát, amely 1900-ig egy kötetben és két pótfüzetben látott napvilágot. A nyomtatott katalógus eljutott a világ minden nagyobb könyvtárába. Ezáltal vált az egri gyűjtemény világszerte ismerté.

Míg a könyv szerzője a 18. és 19. századból a könyvtár örvendetes fejlődéséről adhatott számot, addig az 1900—1983-ig terjedő periódusról ezt nem tehetette meg. Ennek oka, hogy a századfordulót követő évtizedekben különböző okok miatt a könyvvásárlás a minimálisra csökkent, megritkultak a hagyaték-adományozások, visszaesett a feldolgozás mennyisége és minősége, valamint a könyvforgalom.

A bibliotéka életének legszomorúbb időszaka 1949 és 1959. közötti évekre esett, amikor a gyűjteménynek el kellett viselnie az államosítás negatív következményeit. 1959 nyaratól, a kápolna-könyvtár megnyitásától, amely együttjárt főkönyvtáros alkalmazásával, a gyűjtemény körülményei és munkája fokozatosan javultak. A könyvtár 1959-től 1983-ig tartó történetében hervadhatatlan érdemeket szerzett Iványi Sándor főkönyvtáros. Az említett évet követő időszakban a gyűjtemény Iványi nyomdokain haladva a könyv szerzőjének vezetésével nagy eredményeket ért el a könyvtár anyagának feldolgozásában.

A könyv összeállítója a történeti leírás után ízelítőt adott a könyvtár kincseiből, felsorolva több fontos munka címét. Ezt követi a könyvtárosok nevének és alkalmazási idejének közlése, majd a felhasznált források jegyzékét olvashatjuk. A kötet a Magyarországon található egyetlen, 1787. június 2-án írt Mozart-levél közlésével zárul.

A munka ismertetése kapcsán szólnunk kell néhány kisebb pontatlanságról is, amely azonban